

О. Г. Рябека,

к. політ. н., Радник Заступника Голови Верховної Ради України, м. Київ

ОЦІНКА РІВНЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

O. Ryabeka,

PhD in Political Science, Advisor to the Deputy Chairman of Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv

LEVEL ASSESSMENT OF LIVING STANDARDS OF THE POPULATION

У статті досліджено економічну сутність категорій "рівень життя" та "якість життя". Визначено основні складові якості життя та фактори, що впливають на формування рівня та якості життя населення. Здійснена оцінка показників стану рівня та якості життя в Україні з використанням індексу людського розвитку, що включає три інтегральних індикатори: національний дохід на душу населення, тривалість життя, освіта. В цьому контексті визначено динаміку щодо розміру мінімальної заробітної плати, проведено порівняльний аналіз поживності наборів продуктів харчування для працездатного населення. Визначено роль та місце умов праці, політичної ситуації та екологічної ситуації в Україні як показників якості соціального середовища. Запропоновано заходи для підвищення якості життя населення України.

The article studies economic essence of such categories as "social standard of living" and "quality of living". The main components of quality of living and factors, which affect the formation of the level and quality of living, are defined. The estimation of indicators of the level and social standard of living in Ukraine is done with the help of human development index. The last one consists of three integrated indicators: per capita national income, life span and education. In this context dynamics of the minimum wage is defined. Comparative analysis of nutritional multipack for able-bodied population is done. The role and place of working conditions, political situation and environmental situation in Ukraine as indicators of the quality of the social environment are specified. Measures for improving the quality of living in Ukraine are proposed.

Ключові слова: рівень життя, якість життя, критерії якості життя, стійкий розвиток суспільства, індекс людського розвитку.

Key words: standard of living, quality of living, the quality of living criteria, strong society development, human development index.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Прагнення України до зближення з Європою та входження у Європейський союз неможливе без суттєвого покращення якості життя населення. Водночас, від якості життя залежить якість трудового потенціалу, а отже, й перспективи розвитку держави. Економічний розвиток будь-якої країни світу визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення. Але можна констатувати, що сьогодні в практиці управління соціально-економічним розвитком України рівень і якість життя населення як стратегічна мета носить більш декларативний характер.

Однією із цілей суспільства і управлінської діяльності держави є підвищення якості життя населення. Проте на сучасному етапі ще до кінця не відпрацьовані чіткі і науково обгрунтовані критерії об'єктивної оцінки показників, на основі яких можна визначити реальний якісний стан рівня життя різних соціальних верств населення і за цими ознаками здійснити їх відповідне структурне ранжирування, реалізацію ефективної державної політики, спрямованої на забезпечення досягнення відповідного життєвого рівня населення [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних положень якості життя приділяється значна увага у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, зокрема такими науковцями, серед яких: Дж. Муллінз, С. Сірджі, В. Горбатов, О. Грішнова, М. Кизим, А. Колот, Е. Лібанова, Н. Лук'яненко, А. Шаульська та ін. Вони досліджували тенденції та специфіку якості життя в Україні й обґрунтовували напрями її покращення. Дослідженню категорії якості життя населення та проблем її оцінки присвячено наукові праці таких відомих вчених, як В. Геєць, С. Пирожков, Л. Шевченко, В. Мандибура.

У цілому, незважаючи на ступінь вирішення проблематики підвищення рівня та якості життя населення, ряд принципових питань залишається дискусійним і до кінця не вирішеним. Невирішеність або часткове вирішення цих питань найбільшою мірою свідчить на користь актуальності обраної теми дослідження та її практичної значущості.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні проблем рівня і якості життя та його динаміки з урахуванням економічного стану країни та специфіки процесів суспільної трансформації та надання практичних рекомендацій спрямованих на вдосконалення конкретних структурних складових, характеристик та параметрів життєвого рівня населення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існує багато підходів до визначення категорії "якість життя". Так, російський дослідник В. Копнов вказує, що "якість життя — це універсальний та всіма впізнаваний образ того, до чого ми бажаємо прагнути. Однак, походження цього образу не відомо та його зміст складно констатувати" [4].

Тому багатомірне поняття якості життя включає наступні складові: навколишнє середовище; здоров'я; досягнення цивілізації; стійкий розвиток суспільства; психологічний добробут; персональний ріст та майстерність; задоволення життям.

За класичним визначенням, рівень життя — це складна комплексна соціально-економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Ця категорія слугує важливим соціально-економічним критерієм при виборі напрямів і пріоритетів економічної та соціальної політики держави, а також для планування соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Якість життя — це ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам. Під якістю життя розуміють також задоволеність населення життям з точки зору широкого набору потреб та інтересів [3]. Це поняття охоплює характеристики й індикатори рівня життя як економічної категорії, а також умови праці і відпочинку, житлові умови, соціальну забезпеченість і гарантії, охорону правопорядку і дотримання прав особистості, природно-кліматичні умови, показники збереження навколишнього середовища, наявність вільного часу і можливості його доцільно використовувати, нарешті, відчуття спокою, комфортності і стабільності [2].

На формування рівня та якості життя населення впливає безліч факторів, серед яких виділяють особистісні, родинні та зовнішні чинники. Серед

зовнішніх виокремлюються: соціально-економічна та політична ситуація в країні, стан і тенденції розвитку національної економіки, кон'юнктура ринку та ін. [3].

Оцінка якості життя населення потребує використання системи відповідних показників з метою зіставлення та можливості прийняття і впровадження адекватних заходів щодо підвищення якості життя. Так, Організація Об'єднаних Націй вважає недоцільним використання єдиного інтегрального показника оцінки рівня життя, однак, з метою міжнародного зіставлення рівня життя рекомендує використовувати так званий індекс людського розвитку, що включає три інтегральних індикатори: національний дохід на душу населення, тривалість життя, освіта.

Оцінюючи стан рівня та якості життя в Україні, слід наголосити, що за індексом людського розвитку, він опустився з 45 у 1990 р. до 69 місця в 2012 р. Саме через погіршення двох індикаторів (ВВП на душу населення і тривалість життя) із трьох (третій індикатор — рівень освіти), що входить до складу індексу людського розвитку наша країна потрапила до групи країн із середнім рівнем людського розвитку.

В Україні спостерігається негативна тенденція щодо скорочення тривалості життя населення з 75 років для жінок і 65,9 для чоловіків у 1989—1990 рр. до 74,2 і 62,5 років відповідно у 2011—2012 рр. Розрив між тривалістю життя чоловіків та жінок досяг 11,7 років. Кількість освіченого населення становить 99,4%, зростає чисельність випущених фахівців, що закінчили вищі навчальні заклади III—IV рівнів акредитації, що є позитивною тенденцією. Але, на жаль, наявність вищої освіти не є в нашій країні запорукою безбідного життя. Так, за даними моніторингу бідності, протягом 2005—2012 рр. близько 28 % населення України належать до категорії бідних. Причому бідність продовжує бути поширеним явищем саме серед населення, що працює. За показником ВВП на душу населення (дані Світового банку 2012 р. — 6,92 тис. дол.), Україна — на третьому місці серед найбідніших країн Європи та випереджає лише Молдову й Албанію, хоча ми і спостерігаємо тенденцію до його зростання.

Розмір мінімальної заробітної плати так і не досягає розміру прожиткового мінімуму, хоча і відбувається поступове їх зближення. Упродовж 2000—2012 рр. зросла середньомісячна заробітна плата майже у 25 разів, однак, відповідно до реалій вітчизняної економіки, замало мати високу заробітну плату, важливо своєчасно її отримати. І хоча заборгованість з виплати заробітної плати неухильно скорочується (упродовж 2002—2012 рр. — майже вдвіть), масштаби цього негативного явища залишаються загрозливо великими [3], особливо зараз, коли знову маємо зростання заборгованості на 68% у зв'язку з кризовим станом в країні [4].

Викликає занепокоєння те, що поживність наборів продуктів харчування для працездатного населення в Україні згідно з Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення", порівняно з російськими медичними нормами, значно нижча: за білками — в 1,56, жирами — в 1,28, вуглеводами — у 1,28, енергетичною цінністю — в 1,29 рази. Закладені в чинних нормативно-статистичних обґрунтуваннях норми споживання енергетичних речовин не відповідають повною мірою необхідним потребам підтримання активного фізичного стану в дорослих, розвитку дітей і підлітків.

Одним з найважливіших показників якості соціального середовища є умови праці. Більшість науковців мають спільний погляд, що умови праці впливають на здоров'я і працездатність людини, а отже, й на трудовий потенціал в цілому. Умови праці визначаються певними критеріями факторів виробничого середовища і трудового процесу. Особливу увагу слід приділити дослідженню умов праці та їх впливу на працездатність робітників підприємств вугільної та металургійної промисловості, так як саме в цих галузях спостерігається найбільший травматизм та рівень професійних захворювань. Практика підприємств свідчить про те, що оцінка поліпшення умов праці здійснюється шляхом зіставлення фактичних умов праці з нормативними, прийнятими для базового періоду.

Політична ситуація та рівень корумпованості є складовими соціальної сфери. Самостійна політична система сучасної України фактично не має достатньо ефективних традицій та досвіду самостійного функціонування. Суттєвий вплив має високий рівень тінзації та корумпованості економіки України. Тінзова економічна діяльність в державі веде до значних втрат бюджетних ресурсів; руйнування соціальної сфери; зниження керованості соціально-економічними процесами, підвищення ступеня злочинності у всіх сферах суспільного життя; призводить до значної диференціації населення країни за обсягами доходів.

Екологічна ситуація в Україні є вкрай несприятливою, що негативно впливає на якість життя населення. Від кліматичних умов значною мірою залежать умови проживання, господарської діяльності і відпочинку людей. У зв'язку з цим є необхідність досліджувати особливості клімату, погодних умов, передбачати їх зміни та оцінювати роль у формуванні стану довкілля. Водночас Україна багата на природно-кліматичні ресурси, що створює умови для потенційного підвищення якості життя населення.

Розглянувши основні характеристики якості життя на Україні, можна зробити висновки, що по всім основним критеріям якість життя за минулі роки значно погіршилася. За останні два роки намітилися позитивні тенденції до її покращення, але вони надто незначні, щоб можна було зробити висновок про суттєве покращення якості життя найближчим часом, або хоча б вихід її на рівень 1989 р. Погіршення якості життя негативно впливає на трудовий потенціал України та зменшує його.

ВИСНОВКИ

Звідси можна зробити висновок, що для підвищення якості життя населення доцільно вжити таких заходів:

1. Поступово наблизити основні соціальні стандарти та гарантії до прожиткового мінімуму.

2. Законодавчо встановити реальний прожитковий мінімум, удосконалити методіку його визначення, а також з необхідністю переходу до міжнародних стандартів в умовах зростаючої глобалізації.

3. Реформувати систему соціального забезпечення населення таким чином, щоб вона посилювала мотивацію праці. А також докорінно переглянути систему пільг та пільговий контингент, оскільки значна кількість населення їх просто не потребує або ними не користується, запровадивши адресну грошову соціальну допомогу.

4. Задля подолання бідності створити працездатним верствам населення умови для самостійного розв'язання проблем підвищення власного добробуту, що можливо лише в разі забезпечення про-

дуктивної зайнятості, збалансування попиту і пропозиції на ринку праці, запобігання безробіттю, а також створення умов для розвитку самозайнятості населення та підприємницької ініціативи, поширення вторинної зайнятості працездатного населення.

5. Забезпечити своєчасну виплату заробітної плати та не допускати виникнення заборгованості з її виплати.

6. Легалізувати всі трудові доходи громадян шляхом зменшення оподаткування фонду оплати праці та заміни системи оподаткування доходів громадян на таку, що стимулюватиме їх зростання.

7. Запровадити систему медичного страхування, що сприятиме підвищенню якості медичного обслуговування населення.

8. Спрямувати кошти від детінізації економіки на забезпечення пільгового іпотечного кредитування, оскільки одним із критеріїв рівня добробуту є задоволення потреб населення у житлі, при одночасному подоланні корупції на всіх етапах реалізації програм будівництва соціального житла.

Література:

1. Соціальні індикатори рівня життя населення: Стат. зб. — К.: Державний комітет статистики України, 2012. — 203 с.

2. Жеребин В.М. Уровень жизни населения / В.М. Жеребин, А.Н. Романов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 592 с.

3. Кириченко В.Н. Социальные проблемы в перспективном планировании / В.Н. Кириченко. — М.: Экономика, 2007. — 214 с.

4. Ефимова М.Р. Социальная статистика / М.Р. Ефимова, С.Г. Бычкова. — М.: Финансы и статистика, 2013. — 560 с.

5. Дзюба І.В. Категорія рівня життя населення: сучасний підхід / І.В. Дзюба, Л.Ф. Удотова // Статистика України. — № 1. — 2014.

6. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: [монографія] / О. А. Мельниченко. — Х.: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2010.

7. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державний комітет статистики України / [за ред. О. Г. Осауленка]. — К.: Техніка, 2012.

References:

1. State Statistics Committee of Ukraine (2012), *Sotsial'ni indykatory rivnia zhyttia naselennia* [Social indicators of living standards], State Statistics Committee of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

2. Zherebyn, V.M. and Romanov, A.N. (2002), *Uroven' zhyzny naseleniya* [Level of living standards], YuNYTY-DANA, Moscow, Russia.

3. Kyrychenko, V.N. (2007), *Sotsyal'nye problemy v perspektyvnom planirovaniy* [Social problems in long-term planning], *Ekonomyka*, Moscow, Russia.

4. Efymova, M.R. and Bychkova, S.H. (2013), *Sotsyal'naia statystyka* [Social statistics], *Fynansy y statystyka*, Moscow, Russia.

5. Dziuba, I.V. and Udotova, L.F. (2014), "Category of living standards: a modern approach", *Statystyka Ukrainy*, vol. 1.

6. Mel'nychenko, O. A. (2010), *Pidvyschennia rivnia ta yakosti zhyttia naselennia* [Increasing the level and quality of life], *Vyd-vo KharPI NADU Mahistr*, Kharkiv, Ukraine.

7. State Statistics Committee of Ukraine (2012), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2012 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012], *Tekhnika*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014 р.